

ANKARADA AUGUSTOS VE ROMA MABEDİ

Modern bir büyük şehir, muazzam binalar, caddeler ve sıhhi tesisatla istendiği kadar tezyin olunabilir; ancak böyle bir şehir, asırlar süresince kendi hayat kabiliyetine şahadet eden eski devirlerin âbidelerine malik olmadıkça gene hususiyetten mahrumdur. Bu sebepten dolayı Türk hükûmetinin, devlet merkezini memleket içerisine nakletmek istediği zaman bilhassa Ankarayı seçmiş olması kültürel bakımdan son derece alkışlanmağa değer bir karardır.

Şehir, Fricyalıların, Galatyalıların, Bergamahlıların, Romalıların, Bizanslıların, Selçukilerin, Osmanlıların idare ve hâkimiyetine işaret eden binlerce senelik geçmişin şahidleriyle doludur. Bu şahidler: Merkadler, surlar, camiler, hamamlar, sandukalar (1) sütunlar, kitabelerden ve bir de çanak, çömlek (2) ve sikke nev'inden küçük şeylerden terekküp eder. Bununla beraber bütün bu zenginlik, eski Ankaraya ayrı bir hususiyet vermeğe yetişmezdi.

1 — Eski Yunanlı ve Romalılar yakmak istemedikleri ölülerini sarcophage denen taştan lâhidlere korlardı. Sandukayı bu mânada kullanıyorum.

Tercüme eden

2 — Aslında Terracotten deniyor. Bu tâbir içerisine kil ve çamurda yapılmış ve eski devirlerden kalma çanak, çömlek, heykelcilik vesaire girip yapılmış ve eski devirlerden kalma çanak, çömlek, heykelcik vesaire girmektedir.

Tercüme eden

Eski Ankarayı Akdenizin şark havalisindeki diğer kültür mevkilerinden esaslı surette temayüz ettiren vasıf, onun göğsünde çok yüksek ehemmiyeti haiz bir cevheri, adına Augustos ve Roma mabedi denen hazneyi taşımakta ve saklamakta bulunmasıdır.

Mabedin ehemmiyeti iki katlıdır. Bir kere inşa bakımından fevkalâde güzel bir binanın harabesi ve bu itibarla da eski san'at tarihinin esaslı bir eseridir. Bundan başka bir de eski çağdan tesahüp ettiğimiz kitabelerin en ehemmiyetlilerinden birini iltiva etmektedir. Umumiyetle san'at tarihine ait âbidelerden ziyade siyasi tarih vesikaları için alâka ibraz edildiği cihetle mezkûr kitabe, bu vakte kadar bizzat mabetten çok daha maruf bir veziyettedir.

Vakıa mabedi, 1861 senesinde şümüllü ve derin klâsik bilgiye malik Fransız mimarı Edmond Guillaume bugünkü icabat ve müşkülpesendliğe göre de fevkalâde bir itina ve ihtimam ile ölçmüştü. Mesaisinin neticesi Perrot ve Cuillaume'un büyük seyahat eseri olan «Exploration archeologique de la Galatie et de la Bithynie etc...» = «Galataya ve Bitinya. ilâh, ye dair arkeolojik Araştırmalar» da neşrolunmuştur. Tabiatile Guillaume, o zaman müşkül şartlar altında çalışmak mecburiyetinde kalmıştı. Vaktile mabedi ellerinde bulunduran ruhanî sınıfın itimadsızlığı, kendisini adım adım takip etmişti. Mezarlıklar içerisinde hafriyat yapmak imkânsızdı. Bütün bu engellere rağmen bizim araştırmalarımıza da mebde ve mesnet teşkil eden fotografilerin tamlık ve isabetlilik derecesi cidden hayret ve takdire değer. Şüphesiz ki o günden bugüne çok sür'atli adımlarla ilerliyen arkeoloji ilmi, bu mümtaz eseri artık çok gölgede ve geride bırakmıştır. Cuillaume'un çizdiği şekle göre, mabedin eski hali, tamamen Kayser zamanındaki Roma zihniyetine uygundur; bina Korent stilinde ve oradaki Venüs ve Roma mabedi gibi iki hücrelidir. Bu halile bizim Anadolu toprağında yaptığımız büyük hafriyat ve taharriyat neticesi elde ettiğimiz şekle uymamaktadır. İşte bu sebepten dolayı Alman Arkeoloji Enstitüsü, 1926 senesinde Daniel Krencker ile beni yeni taharriyat icrasına memur etti. Çalışmamızda Ankaradaki Âsarı Atika Umum Müdürlüğünün geniş teşvik ve yardımlarına mazhar olduk.

Yeni araştırmada ilk işimiz, şu noktaları tesbitten ibaret ol-

malıydı: Acaba bugün de mevcut mabed binası, sütunlarla muhat mıydı ve eğer muhat idise, bu sütunların vaziyeti nasıldı? Çünkü eski çağda sütunlarla çevrili mabed olduğu gibi bunlardan mahrum olanı da vardı ve sütunların vaz'ı şekli muhtelif idi. Hafriyat neticesinde derhal şunları tesbit ettik: Bizzat sütunlardan hiç bir eser, bir parça taş kalmamış ise de temelleri her yerde görülmektedir; bir kısım sütunların asla dikilmemiş bulduklarını kabul etsek bile bunlar herhalde plânda ve temelin atılmasında hesaba katılmışlardı. Daha bugün de görünür vaziyete ve bizim hafriyattan çıkardığımız neticeye göre, binanın umumî plânı aşağıdaki şekildedir:

Mabet binası, üç hücreden mürekkeptir. Bunlardan biri biraz yüksekçe inşa edilen asıl hücre (Cella), diğer ikisi de bunun ön ve arkasına daha alçak olarak konmuş iki divanhanedir. Öndeki (Pronaos) denen divanhanenin önünde dört sütun vardı. Buradan küçük bir merdiven delâletile muazzam bir kapıdan asıl hücreye girilirdi. Mezkûr hücre, bütün diğer Yunan makamı mukaddesleri gibi penceresiz ve arkadan bir duvarla kapalı idi. (Opisthodomos) denen arkadaki divanhanenin duvarları arasında iki sütun vardı ve buranın asıl hücre ile hiç bir rabitası yoktu. Bu mabed binasının etrafı adetleri 8 : 15 olmak üzere sütunlarla çevriliydi. Bu sütunlar, Klâsik - Yunan mabedlerindeki âdet hılâfına, duvarlardan kendi aralarındaki mesafenin iki misli uzak konmuşlardı. Plânı bu şekilde çizilen bir mabedin mütehasıs dilindeki adı, **Pseudodipteros**'dur. Bu tâbirden anlaşılan şey: içe gelen sütun sırası konmadan bırakılmış bir Dipteros (iki sıra sütunla muhat mabed) dur. Böyle bir esas plânın icadı, Milâddan önceki ikinci asrın ikinci yarısında faal bir rol oynayan büyük mimar Hermogenes'e izafe edilmektedir. Hermogenes'in getirdiği yenilik, hücrelerin içerisini genişletme gayret ve cehdinde bir terakkinin ifadesi idi. Klâsik-Yunan devrinde sütunların sık konması genişliğe imkân bırakmıyordu. Hermogenes sitili olan Pseudodipteros'un en belli bir örneği de bilhassa Menderes havalisinde Manisadaki (Söke ve Aydın arasında) büyük Artemis mabedidir. Bu mabedin inşası da gene Manisada Milâddan önceki ikinci asrda yapılan diğer bir sürü inşaatla bağlıdır. Bunlar içerisinde bizi

bilhassa alâkadar eden çarşı ortasındaki mevkiile mümtaz, küçük Jüpiter mabedidir. Zira bu, plânı ve heyeti umumiyesi itibarile Ankaradaki mabede tamamen uymaktadır. Temeline ve inşa tarzına nazaran tıpkı Pseudodipterik divanhane gibi Yunanî bir bina dır. Buna nazaran her iki plân unsurlarının mezci de keza Yunanî olmak icap eder. Filhakika Anadolu da — Kütahyada Ezanî de — plânı Ankaradakinin aynı olarak Roma eseri olduğu muhakkak bir mabed vardır. Fakat bu iki mabedde esaslı bir fark vardır. Ezanîdeki mabed, Roma mimarisinin zevkine göre, şakulî bir duvarla muhat ve civarındaki araziye nazaran mürtefi bir saha üzerinde yükseliyordu. Ankaradaki ise, tıpkı Manisadaki Artemis mabedi gibi Yunan tarzında hafif meyilli merdivenlerle her yandan çıkıla ve girilebilir vaziyette idi. Bundan başka bütün teferruata ait eşkâlin tam ve metodik surette tetkiki de, Ankarada Yunan devrine has bir mimari eserinin baki kaldığı neticesine müncer olur. Duvarların inşa tarzı, « ilk stil » dediğimiz Pompeiden ve daha başka yerlerdeki Yunan duvar tezyinatından mahfuz kalan şekle tevafuk etmektedir. Bu stili tebarüz ettiren vasıflar, üst kısmı kıvrıntılı tezyinatla nihayetlenen bir direk kürsüsü (duvarın istinat ettiği kaide), her parçası oyuk bir kenarla çevrilmiş bir süri kesme taş, daha yukarda ileri fırlamış bir saçak (kabartma halinde) dır. Bütün bu unsurlar mabed duvarlarının gerek iç ve gerekse dış kısımlarında mevcuttur. Tezyinat, bilhassa direk kürsüsündeki duvarların nihayetindeki ve kapıdaki oymalar, Manisa ve Bergamadan tanıdığımız Yunan dekorasyonuna son derece uymaktadır. Bu sebeple biz, Ankara mebedinin tarihi inşasını Milâddan önceki ikinci asrın ikinci yarısı olarak tespit etmek mecburiyetindeyiz. Mabedi inşa eden ustaların Garpteki sırf Yunan kültür merkezlerinden, en galip ihtimalle Bergamadan geldikleri hiç şüphe götürmez. Mabed güzel nakışlarını bu san'atkârlara borçludur. Ancak mabedi inşa ettirenin kim olabileceğini kestirecek bir emareye sahip degiliz. İnşa ettiren belki mahallî yani Galatyalı bir prens, belki Bergamalı bir hükümdardır. Galatya memleketi Bergamaya daimî ve mütekebil münasebetlerle bağlı idi. Bu münasebet zamanına göre harp, hâkimiyet altına alma, isyan, muhtelif derecelerde dostluk şekillerinde tecelli etmiştir. Coğrafyacı Strabon, « Attalia », (yani Bergama) kırallarının Ankara gibi

Galatyalı bir kabilenin merkezi idaresi olan Pessinus (Bugünkü Sivrihisar) da, ilâhlar anasının makamı mukaddesi olmak üzere beyaz mermerden bir mabed ve divanhaneler yaptırdığını bildiriyor. Bu haberle mezkûr vakfın tarihi, ağılebi ihtimal Galatyanın doğrudan doğruya Bergama idaresinde bulunduğu bir zamana, Milâddan önceki 183 - 166 seneleri arasına konmak isteniyor. Bu tarih, akla çok yakın ve Pessinus, Ankyra kardeş şehirleri için Bergamanın hemzaman vakıflar vücude getirdiğini kabul pek tabii ise de, mevzuu bahsimiz olan mabedin tezyinatı biraz daha sonraki bir zamana delâlet ve işaret ediyor. Milâddan önceki 166 dan yani Romanın Galtyalılara istiklâllerini temin etmesinden sonra da, bunların Bergama ile olan münasebetleri hararetli ve canlı olarak devam etmiştir. Bunu, yazılı halde Pessinus'da bulunmuş ve bize intikal etmiş bulunan geniş siyasî muhabere ispat ediyor. Bundan dolayı Ankyra'da Bergama tesiri altında vücut bulmuş bir mimarî eserinin Attalos II (159-138). ve Attalos III (138-133) zamanlarında yapılmış olduğu da pekâlâ düşünülebilir.

İnşa tarihini böylece tesbitten hemen şu netice çıkıyor: Umumiyetle âdet olduğu üzere mabedin Augustos ve Roma adile adanması sonradan vâki olmuştur. Mabedin aslında ve başlangıcında herhangi bir diğer kimseye ve ihtimal ki iki uluhiyete tahsis edilmiş ve bunlardan üstün tutulan ilâhın bütün bu tarzda inşa edilen mabedlerde olduğu gibi Pronaos ve asıl hücrede diğerinin de arka divanhane de takdis ve tebcil olunmuş bulunması icap ediyor. İlk Roma devrinin Anadoludaki kayser mabedleri, nihayet birer kitabe ile isimleri değiştirilmiş daha eski zamanlara aid binalardır. Böyle bir değiştirme ise hiçbir suretle asıl sahibinin tasarruf hakkını ziyaa uğratmaz. Binaenaleyh Augustos'tan sonraki Ankarada da en eski uluhiyet mabedlerinin izlerini bulmak beklenmez bir netice değildir. Bu izleri bulmada mabeddeki yazılardan istifade edemiyorsak ta sikkelere hayli malûmat borclu bulunuyoruz. Bilhassa Anadoluda, devlet ve din hakkında pek çok şeyler anlatmasını bilen sikkeler, Ankara için de ehemmiyetli işaretler ihtiva ediyorlar. Kayser zamanına aid şehir veya Galatya Federasyonu sikkelerinin çoğunda bittabi birbirinin aynı olmıyan mabed resimleri bulunuyor. Bu resimler, dört, altı, yahud sekiz cephe sütunu ihti-

va ediyorlar ve dört sütunlu mabed Nero (Milâddan sonra 54 - 68) ve Trajan (Milâddan sonra 98 - 117); altı sütunlusu Nerva (Milâddan sonra 96 - 98) ve Trajan devirlerinde; sekiz sütunlusu ise Marc Aurel'den Caracalla (Milâddan sonra 161-217) ya kadar olan zaman içerisinde görünüyor. Sekiz sütunlu cephe ile mevzuubahsimiz olan mabedin kastedildiği aşikârdır. Fakat acaba neden temeli bizim hafriyat neticesinde meydana çıkardığımız şekilde atılmış olan bu mabed, sikkelerde ancak Marc Aurel zamanından itibaren aslına uygun olarak tersim edilmiştir? Bunun sebebi şu olsa gerektir: Mabedin çevresi ilk plânda tesbit edildiği halde inşası ve tamamlanması daha sonraki bir zamana bırakılmış olacaktır. Sağ duvar mültekasındaki bir yazı, bu sonraki devirden neş'et etmiş ve bilâhare inşaat yapılmış olduğu kanaatini vermektedir. Bu takdirce inşaatın ikmalinden evvel mabedin ön tarafında yalnız Pronaos'un cephesindeki dört sütun görülmek icap ederdi. Şu halde eski sikkelerdeki dört sütunlu cephe, bizim mabedi en eski halile kâmil bir şekilde tesbit ve ifade etmiş oluyor demektir. Bu halile mabed aslen, heykeli bir kere böyle dört sütunlu bir mimarî eserinde temsil edilmiş bulunan ilâh Men'in mukaddes makamlığı vazifesini görmüş olabilir. Buna mukabil Fransız Guillaume'un rekonstruksiyonuna model hizmetini görmüş olan altı sütunlu mabedin, bizimki ile hiçbir alâkası olamaz. Çünkü mevzuubahsimiz olan mabed, bütün vaziyet ve kuruluşu icabı, hiçbir inşa safhasında altı sütunlu bir cephe arzetmemiştir. Altı sütunlu cephe, ekseriyetle çatısında bir kartal görüldüğü cihetle, daha ziyade bir Jüpiter mabedine, yani sikkelere nazaran Korint üslûbunda bir şehir makamı mukaddesine delâlet etmektedir. Pausanias'ın bildirdiğine göre bir Jüpiter mabedinde şehrin sembolü, mukaddes Anker, hıfzolunmuştur. Burada bilhassa şu noktaya işaret etmek icap eder ki, sikke resimlerine bu türlü mana veriş, nihayet bir takım tahminlerden ibarettir. Daha geniş Materyalin eksikliği sebebiyle, bu ihtimaller hakkında kat'iyetle ikna edici delil ibrazı imkânsızdır. Tahriyatımızda çok kat'i ve emin olarak vardığımız neticeler, sadece esas temelin tesbiti ve henüz mevcut ve mahfuz kısımların son Yunani devre aidiyetidir.

Augustos ve Roma mabedi üzerindeki daha sonraki tasarruf hakkına aid bilgimiz, nihayet ön divanhanenin sol duvarı mülteka-

sındaki uzun bir yunanca yazıya inhisar ve istinad ediyor. Bu yazı, serlevhasının ifade ettiği gibi «İlâh Augustos ve İlâhe Roma namına rühbanlık icra eden» kimselerin hibelerinden bir listedir. İlâhı, bu türlü takdis eski çağ kültür tarihinin en acip tezahürlerinden biridir. Şark telâkkisine göre bir memlekerin hükümdarı, mukaddes bir mevcudiyettir, diğer insanlar muhitinden ayrı ve onların fevkindadır. Daha zamanı hayatında ilâhtır, ölümünden sonra ise büsbütün ehemmiyet kesbeder. Diğer yandan Yunanlılarda evveldenberi büyük adamların, yarım ilâhlar oldukları hakkında bir tasavvur mevcuddu. Hükümdar sülâlesi ve mecelâ Makedonya Kraları, asıl ve menşelerini ilâhlara irca ediyorlardı. Bu sebeptendir ki hükümdarın mahiyeti hakkındaki şark ve Yunan tasavvurlarını tevhid ve mezcetmek isteyen İskender, kendi şahsının ilâh gibi takdis edilmesini istemişti. Fakat hükümdar mezhebi (hükümdara taabbüd) şeklinde, bu arzunun icrası, daha sonra kendi halefleri delâletile tam bir inkişafa erişti. Roma hâkimiyet sahasını Akdenizin şarkına genişletince, mahallî devlet reisleri hakkında ibraz edilen hürmet ve tebcil ona da teşmil edildi ve böylece Roma şehrinde teşahhus eden kudret, İlâhe Roma şeklinde tekrim olundu. Daha Milâddan 197 sene evvel İzmirde onun için bir mabed inşa edildi ve derhal bir Roma - Mukaddes makamının tesisinde bütün Anadolu şehirleri müsabakaya girişti. Daha sonra prenslik (Principat denen meşrutî hükümdarlık devri) düşüncesi, Roma devlet umurunda tedricen yerleşince ileri gelen Romalılar; Sulla, Pompejus, Caesar, Antonius ve nihayet Augustos ta, ilâhi tekrime mazhar oldular. Başlangıçta bu vaziyet, Roma düşünüş tarzına hiç te uymuyordu. Bu sebeptendir ki Augustos, hatta Tiberius kendileri için mukaddes makamlar ve ibadet yerleri ihdasına bizzat Romada değil, yalnız şarkta müsaade ettiler.

Bu şartlar içerisinde Ankaradaki mabedin Augustos ve Roma adına ne zaman izafe edildiği kat'iyetle kestirilemez. Bu izafenin her halde Tiberius'un zamanı hükümetinden sonra olmaması icap eder. Çünkü mabedi Augustos ve Roma diye zikreden yazının tarihi daha geç olamaz. Adları bu yazıda ebedileşmiş olan rahibler, Augustos'un Galatya'yı bir Roma eyaleti haline kalbettiği Milâddan önceki 25 senesinden daha evvel memleketin mukadderatında rol oynamış Prenslerin oğullarıdır. Bu yüzden ithaf tari-

hinin tesbitinde Milâddan sonraki ilk asırdan daha aşağılara inmek caiz olmaz. Yazının metni de devri gösterme bakımından şayanî dikkat bir vesikadır. Zengin asil sınıf, açık elle yani hududsuz bir cömerdlikle halkın hüsnü nazarını celbe çabılıyor: Yazıda çok muazzam yemek ziyafetleri, çok miktarda zeytinyağı ve hububat ihsanları, bilhassa gladyatörlerin mücadelesi, bir defada 30 - 40 çiftin düellosu, boğa güreşleri, av oyunları gibi eski devrin hunrizane zevkine hitap eden eğlenceler ve oyunlar sayılmaktadır. Fakat din için de vakıflar yapılmaktadır: Bunlar arasında Ankyra ve Pessinus'da hükümdarın heykelleri, mabed civarındaki arazi ve gayrimenkuller, ölen (şehid) için kurbanlar (3) vardır. Şu halde merkezden çok uzak olan eyalet şehrinde de bizzat Romadaki manzaranın aynile karşılaşıyoruz: Çok derin içtimaî zıddiyet ve farkı kapatmak için, mal ve mülk sahipleri, kütleye «Panem et circenses» (4) ikram ediyorlar.

İşte bu eyalet kültürü şahidinden yalnız birkaç metro uzakta Augustos'un icraatından bahis, meşhuru âlem Monumentum Ancyranum adlı «Kitabeler Kraliçesi», mabed duvarlarına mahkûk olarak duruyor. Bir tesadüf, bu vesikayı Akdeniz dünyasının merkezinden Ankaradaki mabedin çerçevesi içerisine atmıştır. Büyük Hükümdar Milâddan sonra 14 te 76 yaşına ulaşarak öldüğü zaman, icraatına aid bu eser bizzat kendi tarafından yazılmış olarak terekesi arasında bulundu. Kendi arzusuna göre bunun tunçtan iki sütun üzerine yazılarak Romadaki metfenine vazedilmesi gerekti. Bu medfen, bugün de Romanın en mühim harabelerinden biridir. Augustos burayı, kendisi, ailesi ve halefleri için hususî makber ol-

3 — Burada kurbanları Hécatombe karşılığı kullanıyoruz. Eski Yunanlıların fevkalâde ahvalde 100 sığır kesmek yani kurban etmek âdetleri vardı. Bugün bu tâbir, mecazi olarak çok büyük fedakârlık, çok telefât verme, kurban etme mânalarında kullanılmaktadır.

Tercüme eden

4 — Lâtincede panem - ekmek, circenses ise sirk ve dolayısıyla oyun mânalarına gelir. Eski Romada bu ikisi kitlenin en zarurî ihtiyaçları olarak telâkki ve kabul edilirdi. Bu yüzdendir ki metinde «Ekmek ve oyun» ikramından bahsolunuyor.

Tercüme eden

mak üzere inşa ettirmişti. Kayser Nerva da oraya defnolunmuştur. Bu şayani tevkir türbe, Orta çağda ve Yeni zamanda birçok ağır ve fena muamelelere hedef oldu, uzun müddet kale hizmetini gördü. Goethe, onu boğa güreşleri için sirk haline getirilmiş olarak buldu, yakın zamanlara kadar müzik salonu idi. Nihayet şimdi Mussolini hükûmeti tarafından boşaltılmış bulunuyor. Medfenin şimdiye kadar tesbit olunabilen vaziyeti şöyledir: 80 metro kütünde bir dairevi sahayı çeviren kalın duvarlara, istinad eden dev âsâ, takriben 40 metro yüksekliğinde bir mezarlık ve bunun üzerinde de vaktile Kayserin heykeli bulunmakta idi. Ortada ölülerin kül muhafazalarını ihtiva eden müdevver merkad vardı. İcraata ait malûmatın tesbit edildiği bronz levhaların hariçte methalde durdukları ihtimal dahilindedir. Eğer Tiberius zamanında Galatya eyaletinde (başka yerlerde olup olmadığı meçhul), büyükçe şehirlerin mühim yerlerine bu yazının kopyalarının hakki emredilmemiş olsaydı, bugün münderecatı ve muhtevası hakkında hiçbir bilgimiz olmayacaktı. Bu emrin neticesi olan bu türlü mahkûkattan zavallı birer bakiye Antiochia Pisidiae (Yalovaç) ve Fricyadaki Apollonia (Uluburlu) da meydana çıkmıştır. Yalnız Ankaradaki metin hemen tam ve kâmil olarak mahfuz kalmış ve buna bir de metnin iki dilden yazılması meziyeti inzımam etmiştir. Bu suretle Lâtineden noksan olan yerleri ekseriyetle Yunanca tercüme ihtiva etmekte ve eksiği tamamlamaktadır. Kitabenin mevcudiyeti Alman İmparatoru Birinci Ferdinand'ın Sultan Süleyman nezdine gönderdiği Busbeç'in riyasetindeki elçilik tarafından 1555 te yeniden meydana çıkarılmış ve Theodor Momsen tarafından 1883 te şayani takdir bir mükemmeliyette neşrolunmuştur. Bu yazı Augustos'un devri hükûmetine aid bilgimizin esaslarından birini teşkil eder. Elbetteki hiç kimse büyük hükümdarın, hareketinin hedeflerini bizzat kendisinden daha iyi izah ve beyan edemezdi. Şüphesiz ki bazı hatalar akıllıca meskût geçirilmiş, bazı boş hareketler muvaffakiyete yorulmuş, haberin Roma halkı üzerine tesiri itina ile hesaba katılmıştır. Fakat bütün bunlar zihniyet ve düşüncedeki kutsi ciddiyeti, ifade tarzının müşekkel azametini ihlâl etmezler. Bu suretle zengin bir hayatın, emsalsiz ve işitilmemiş muvaffakiyetler silsilesinden ibaret tesirleri ta zamanımıza kadar uzanan bir hayat eserinin hikâyesi, bütün cazibe ve füsunile kalpleri teshir ediyor.

Bu hayat eseri on yıllarca süren korkunç karışıklıktan sonra sulh ve nizamın tesisi suretile, İlk Çağın muazzam siyasî mevcudiyeti olan Roma İmparatorluğunun bir müddet daha bekasını temine meda: olmuştur:

Vukuatın hikâyesi şöyle başlıyor: «On dokuz yaşında iken kendi azim ve kararım ve kendi vesaitimle bir ordu vücude getirdim ve onunla bir partinin hâkimiyeti altında ezilen devleti kurtardım. Suçlarını kanunî kaza yolile cezalandırmak suretile babamın (C. Julius Caesar) katillerini sürgüne gönderdim ve sonradan bunlar harp ile yurdu istilâya kalkınca onları ilk defa kılıcila mağlûp ettim.» Buna benzer yalnız Lâtince dilinin müstaid olduğu ağır ve veciz cümlelerle dahilî muharebenin zaferle dolu cereyanını, devletin yeniden tanzim ve teşkilini anlatmağa devam ediyor. Malûm olduğu üzere Augustos, cumhurî esas teşkilâtın ihlâli şekline göre görünebilecek her hareketten tevakkî etmişti. Ebedî diktatör, yahud daimî konsül olmayı reddetmiş, Halk Tribünü (5) ve Başkumandan sıfatile arzu ve iradesini mer'î kılmakla iktifa etmişti. Bu husustaki sözleri şöyle devam etmektedir: «Âyan ve Roma halkı, beni fevkalâde salâhiyetle «kanun ve örfü icra»ya tayin hususunda iştirak ettikleri zaman ecdadımızın âdet ve teamülüne aykırı düşecek bir memuriyeti deruhde etmeği reddettim. Fakat âyanın başvurmak istediği tedbirleri Tribün sıfatıma istinaden tatbik sahasına çıkardım.»

Nihayet bu tanzim gayret ve emeğinin mükâfatı, sulh - ilk çağda çok nadir bir saadet - oluyor.

« (Milâddan önce 9 da) mesail ve hâdisatı muvaffakiyetle hal ve tanzim edip İspanya ve Galyadan yurda döndüğüm zaman, âyan avdetimi tes'îd zımnında Mars (6) sahrasında bir Augustos sulh mihrabı küşadını ve buraya her sene memurların, rahiplerin

5 — Tribün, eski Romada halkın menafii umumiyesini müdafaa ve muhafazaya memur şahsiyet demektir. Bilhassa halkın haklarını asil sınıfa karşı korumak vazifesiydi.

6 — Mars, eski Romalılarda harb ilâhıdır. Mirrih seyyaresinin adıdır.

ve vestale (7) bakirelerinin kurban getirmeleri lüzumunu kararlaştırdı. Ecdadımızın Roma halkının bütün hâkimiyet sahasında denizde ve karada sulhun muzafferane kazanılması halinde kapalı kalmasını istedikleri ve teamül icabı Romanın kuruluşundan zamana kadar ancak iki kere kapanmış olan Yanus Quirinus (8) kapısını âyan benim şefliğim altında üç kere kapattı.»

Bundan sonra, Augustos'un Roma halkına ibraz ettiği hayır ve hasenatın sayılması geniş bir yer tutuyor. Burada muazzam bir yekûna balığ olan atıye ve ihsanlardan bahsolunuyor. Bunlar arasında büyük şehir halkı için nakid para ve hububat, hizmetlerini bitirmiş askerler için zer'i kabil arazi, bizzat devlet kasası (hazine) için yardımlar da bulunmakta, mecmu tutarı 240 milyon T. L. ya balığ olmaktadır. Buna hükümet merkezinde sayısız mabedlerin, devlet binalarının, su mecralarının inşası da ilâve edilmek gerektir. Halkın eğlenmesi için yapılan müsrifane sarfiyatı da unutmamalıdır. Ezcümle adedleri 10000 den az olmıyan eşhas (esirler) arasında gladyatör mücadeleleri, vahşi hayvanları kışkırtma ve bunlardan 3500 adedinin öldürülmüş olması, 240,000 metro murabba bir sahada sureti mahsusada vücade getirilmiş bir havuz içerisinde 300 büyük gemi ve 3000 kişinin iştirak ettiği bir deniz muharebesinin tanziri gibi harekâtın neye mal olabileceği meydandadır.

Daha sonra haricî siyasetten bahsolunmaktadır: «Bizim hâkimiyetimize mutavaat etmiyen kavimlerin komşu buldukları bütün Roma İmparatorluğu eyaletlerinin hududlarını genişlettim. Hiçbir milletle haksız yere harp etmedim. Fakat mesalimkârane muvaffakiyetler de kayda değer. Hindistandan ekseri krallar, benden önce Romalıların herhangi bir şefi nezdinde görülmemiş olan elçi heyetleri gönderdiler. Elçiler delâletile Bastarn ve Skythler,

7 — Vestale eski Romada Vesta denen ocak ve ateş ilâhesinin hizmetindeki rahibedir ki bunlara ilâheye mahsus mabeddeki ateşin ebediyen muhafazası vazifesi düşer. Bakir kızlardan mürekkebdirler.

8 — Yanus, iki yüzlü bir ilâhın adıdır, seneyi bitirir ve getirir. Bu itibarla senenin ilk ayının adı bu kelimeden alınmıştır. Quirinusda Romada bir hükümdar sarayıdır.

Don'un her iki tarafında oturan Sarmatların, Arnavudların, İberlerin (İspanyolların) , Midyelilerin kralları dostluğumu temine çalıştılar. Porth (Eşkâni) ların hükümdarı, bütün oğullarını, torunlarını bir muharebede mağlûp olduğundan dolayı değil, sırf çocuklarını rehine etmek suretile dostluğumu kazanmak maksadile İtalyaya nezdime yolladı. Ve daha bir çok diğer kavimler evvelce Roma ile dostça hiç bir siyasî münasebete girişmemiş oldukları halde benim hükûmetin esnasında Roma halkının sadakat ve fedakârlığını denediler.»

«Bu hizmetlerim üzerine âyan kararile **Augustus** (âli, yüce) tesmiye olundum. Kapımın medhali resmen ve alenen defne dallarile tetviç olundu. Hemşerilerin eklili kapımın üzerine asıldı ve Jul âyan binasına (Jul Sezarın namına izafe ediliyor) bir altın kalkan kondu ki bunu, üzerindeki yazının beyan ve şehadet ettiği veçhile, âyan ve Roma halkı bana iktidar, itidal, âdil, hulûs ve saffetim sebeble ihda ediyordu. Bu zamandan itibaren şahsî nüfuz, kudret ve salâhiyet itibarile herkesten önce geliyordum. Fakat memuriyette bulunan diğer meslektaşlarımdan fazla şeye tesahüp etmedim.»

Biz burada Res gestae Divi Augusti (9) den yalnız bir kaç cümle zikrettik. Fakat bu kadarı da şahane beyan tarzını ve bu vesikanın büyük tarihî ehemmiyetini göstermeğe kâfi gelecektir. Kitabenin bilhassa Ankarada sağlam ve mahfuz kalması keyfiyetini, yazının duvarlarına hâkkolunduğu mabedin daimî surette dinî âyinlere tahsis edilmiş ve bu itibarla tam bir tahribden masun kalmış bulunması vakıasına medyun bulunuyoruz. Maamafih kaba bazı müdahalelerde eksik olmamıştır. En evvel, ikmalini en geç tahmin ettiğimiz binanın çevresi sökülmüş olmalıdır. Bilâhare mabedin bir hristiyan kilisesine tahvili esaslı bazı tâdilâtı mucib olmuştur. İbadet için geniş ve müttehid bir hücre vücuda getirmek maksadile asıl hücrenin zemini, evvelâ divanhane seviyesine indirilmiş, merdiven kaldırılmış, eşik yükseltilmiş, büyük hüc-

9 — Augustus'un mevzuubahs kitabesine verilen lâtince isim.

renin arka duvarı sökülmiş, nihayet mihrabımsı bir kısım (Apsis) inşa edilmiştir. Asıl hücrenin sağ duvarı delinerek üç dane parmaklıklı pencere açılmıştır. Mihrabda, bugünde görülebilen bir Krypta (tahtezzemin lâhid), bir âzizin mezarı vardır. Kilisemin tarihine ait başkaca malûmata sahip değiliz. Mabedin 15 inci asrın başlangıcındanberi islâm elinde bulunduğu görülüyor. Bu müddet zarfındaki mukadderatı meşhur bir tarikatın müessisi olup 1430 tarihinde ölen Hacı Bayram Velinin tesiri ve nüfuzuna bağlıdır. Daha bu zatın hayatında mabedin şimali garbi cephesine bir cami yapılmıştı. Mabed medhalinin solunda türbesi ise yakın zamanlara kadar meşhur bir ziyaretgâh idi. Bizzat mabed, medrese vazifesini gördü. Ve halk dilinde «Ak medrese» adını taşıdı.

Etrafında ve hattâ ön divanhanede gittikçe genişleyen bir mezarlık teşekkül etti. Türkiyede Asariâtika idaresinin teessüs ve himmetile şimdi umumun tetkik ve temaşasına tahsis edilmiş bulunuyor. Ayrıca da muvakkaten eski heykel ve kitabelerin muhafazası hizmetini görmektedir.

Bu izahattan sonra Ankara mabedinin tahavvüllerle dolu tarihi, şöylece hülâsa olunabilir. Binanın temelleri, son Yunani inşa tarzına göre Pseudodipteros olarak atılmıştı. Fakat sonra milâddan önceki ikinci asrın ikinci yarısında ihtimalki yalnız bugün de mevcut duvarlarla, ön ve arka divanhanenin cephelerinde artık mevcudiyetlerinden eser kalmıyan sütunlar inşa edilmişti. Mabedin önce gök ilâhı Men'e tahsis edilmiş olması icap ediyor, belki arka divanhanede de fer'i olarak ilâhlar anası Kybele'ye âyin ve ibadet icra ediliyordu. Augustus yahut Tiberius zamanında mabed, ilâh Augustus ve ilâhe Romaya izafe olunmuştu. Galataya Prens ailelerinin Kayseri sadık mensupları rühbanlık vazifesini ifa ediyorlardı. Galatyanın diğer şehirlerinde olduğu gibi Ankarada da, hem de mabedin duvarlarına Augustus'un icratına aid raporun kopyası Lâtin ve Yunan dilinde olmak üzere hâk ve tesbit edildi. Men'in takdisi âdeti bundan sonra da devam etmiş görünüyor. Mabedin 8 × 15 sütundan ibaret çevresi, ağlebi ihtimal ancak Kayser Marcus Aurelius (Milâddan sonra 161 - 180) zamanında bitirilmiştir. Hıristiyanlığın neşrinden

sonra mabed, cezri şekilde tadile maruz kalmıştır. İslâmın zafe - rinden sonra bilhassa inşa bakımından değişme çok ehemmiyetsiz olmuştur.

Belli başlı literatür :

Perrot, Guillaume, Delbet, Exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie etc. 1872. (Yukarıda türkçesi de geçen eser).

Mommsen, Res gestae Divi Augusti, 2 nci tabı 1883.

Humann, Kothe, Witzinger, Magnesia am Mäander (Mendereste Magnisa), 1904.

Stähelin, Geschichte der kleinasiatischen Galater (Anadoludaki Galatyalıların tarihi), 2 nci tabı 1907.

Gagé, Res gestae Divi Augusti, 1935.

Krencker ve Sehede, Der Tempel in Ankara (Ankaradaki Mabed), 1936.

Türkçeye çeviren

M. Y. A.

Doçent Dr.

Yazan

M. SCHEDE

Alman Devlet Müzesi

İkinci Direktörü